

Andrzej Ollech

Recenzja książki Zdzisława Biegańskiego „W smudze kainowego cienia”

Książka dr. Zdzisława Biegańskiego „W smudze kainowego cienia. Skazani na śmierć przez sądy wojskowe na obszarze województwa pomorskiego (bydgoskiego) w latach 1945-1954” jest kolejną pozycją, podejmującą problematykę represji „władzy ludowej” przeciwko podziemiu niepodległościowemu w latach 40. i na początku 50., która ukazała się na rynku wydawniczym. Autor jest adiunktem w Instytucie Historii Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego. Zajmuje się historią najnowszą, ze szczególnym uwzględnieniem historii regionalnej.

Książkę wydało Przedsiębiorstwo Marketingowe „LOGO” na zlecenie Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Bydgoszczy w 2000 r. Monografia ta liczy 187 stron i składa się z przedmowy prof. dr. hab. Włodzimierza Jastrzębskiego, wstępu autora, trzech rozdziałów, zakończenia i aneksu.

Rozdział pierwszy pracy przedstawia funkcjonowanie prawa i sądownictwa wojskowego w pierwszych powojennych latach, ukazuje rolę, jaką odegrały: wymiar sprawiedliwości, aparat bezpieczeństwa i organa Milicji Obywatelskiej w zwalczaniu podziemia niepodległościowego. W powojennej rzeczywistości stały one na czele ustroju, a nie na straży przestrzegania prawa i porządku publicznego. Sądownictwo specjalne w pierwszej dekadzie powojennej było więc ukierunkowane na zlikwidowanie oporu społecznego przeciwko nowej władzy i wyposażone w specjalne ustawodawstwo.

W tym rozdziale autor przedstawił także najważniejsze przepisy prawa karnego powojennej Polski, których wcielenie w życie było możliwe dzięki wkroczeniu Armii Czerwonej i oddziałów Wojska Polskiego na ziemie wschodnie latem 1944 r., a co za tym idzie - umożliwiło działalność Polskiemu Komitetowi Wyzwolenia Narodowego, będącemu inicjatorem nowego prawa. Podkreślił także, jaką rolę odegrały: Armia Czerwona i radzieckie sądy wojskowe w zwalczaniu polskiego podziemia w początkowym okresie - na mocy porozumienia pomiędzy PKWN a władzami radzieckimi z 26 lipca 1944 r. Rozdział ten prezentuje dekrety: „O wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych

zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego” z 31 sierpnia 1944 r., „O specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich” z 12 września 1944 r., „O środkach zabezpieczających w stosunku do zdrajców narodu” z 4 listopada 1944 r. Aktem legislacyjnym stanowiącym zamknięcie wstępnej fazy organizacji sądownictwa był „Kodeks Karny Wojska Polskiego” oraz „Prawo o ustroju sądów wojskowych i prokuratury wojskowej” z 23 września 1944 r. Autor przedstawia także inne dekrety, między innymi: „O ochronie państwa” z 30 października 1944 r., „O wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów” z 6 maja 1945 r., „O przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa” z 16 listopada 1945 r., ogłoszony wraz z innymi dekretami przewidującymi stosowanie represji wobec społeczeństwa: „O postępowaniu doraźnym”, „O utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym”. 13 czerwca 1946 r. wydano dekret „O przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa”. 22 stycznia 1946 r. wydano dekret „O odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego”, który odnosił się do czynów sprzed 1 września 1939 r. Na ich podstawie skazywano działaczy konspiracyjnych na śmierć. Dekrety o amnestii z 2 sierpnia 1945 r., 22 lutego 1947 r. i z 22 listopada 1952 r. dawały uczestnikom konspiracji szansę na uniknięcie terroru i aresztowań, darowały kary do 5 lat więzienia i łagodziły surowsze. W ten sposób stwarzały możliwość ujawnienia się ponad 97 tysiącom konspiratorów, ale też uzyskane przez UB informacje pozwoliły rozszyfrować, a nawet ostatecznie zlikwidować, ośrodki polskiego podziemia. W dalszej części rozdziału autor przedstawia starania władzy o całkowite podporządkowanie sobie sędziów i prokuratorów, którzy mieli być „aktywnymi bojownikami ustroju demokratycznego, szermierzami jego ideałów, zarówno w życiu prywatnym, jak i zawodowym”. Zamieszczone przez autora biografie potwierdzają, że sędziowie sądów wojskowych na terenie województwa pomorskiego (bydgoskiego) ukończyli prawo na renomowanych polskich uniwersytetach, np. Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie czy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, ale byli wśród nich i tacy, którzy posiadali tylko „instynkt klasowy” i odpowiedni staż pracy politycznej lub społecznej. W nowych realiach i jedni, i drudzy odznaczeni się niezwykłą gorliwością i surowością podczas wykonywania odgórnych dyspozycji. Przedstawione tabelki obrazują nam liczbę wydanych wyroków, oskarżonych i skazanych w latach 1946-1955 przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Bydgoszczy. Autor charakteryzuje też prowadzone wówczas przewody sądowe, podkreślając w nich rolę obrońców. Obrazu represji wobec przeciwników politycznych dopełniają zamieszczone w tym rozdziale listy 198 osób skazanych na śmierć tylko przez sądy wojskowe i straconych w więzieniach województwa pomorskiego (bydgoskiego).

Rozdział drugi prezentuje wybrane procesy przed sądami wojskowymi, które zakończyły się wyrokami śmierci. Obok procesów członków podziemia zbrojnego: oddziału „Szarego”, grupy „Jędrusia”, Okręgu Pomorskiego WiN, 19 oficerów dowództwa POW oskarżonych o spisek, autor opisał także proces dyrektora Zakładów Materiałów Wybuchowych w Bydgoszczy, Eugeniusza Smolińskiego - jeden z kilku procesów członków ówczesnej kadry kierowniczej przedsiębiorstw oskarżonych o „sabotaż”.

W rozdziale trzecim, w oparciu o dokumentację byłego Wojskowego Sądu Rejonowego, Wojewódzkiej Prokuratury Rejonowej w Bydgoszczy i Sądu Okręgu Wojskowego nr 2, dokumentację zakładów karnych, prasę i nieliczne relacje, autor przedstawił sylwetki ofiar skazanych przez sądy wojskowe na terenie województwa pomorskiego (bydgoskiego). Odnajdujemy tu dane osobowe skazanych, charakterystykę działalności - zazwyczaj konspiracyjnej - straconych na mocy wyroków oraz tych, którzy ocalili na skutek ich zmiany. Biogramy te świadczą o obiektywizmie autora, który nie idealizuje skazanych, przedstawia fakty świadczące o powojennej demoralizacji, rozluźnieniu norm moralnych i obyczajowych niektórych z nich, czego konsekwencją były: napady, rabunki, zabójstwa osób przypadkowych, niewinnych bądź tylko podejrzanych o denuncjację.

Publikacja dr. Zdzisława Biegańskiego jest ważnym przedsięwzięciem, ponieważ jako pierwsza w sposób całościowy przedstawia system represji na terenie ówczesnego województwa pomorskiego (bydgoskiego) w latach 1945-1954. Może ona być zachętą do opracowania tego zagadnienia na obszarze pozostałych województw, a później w skali całego kraju. Zaletą książki jest na pewno fakt, że autor nie koncentrował się wyłącznie na samych danych personalnych osób, wobec których orzeczono kary śmierci i przedstawił ich interesujące biogramy w szerszym kontekście wydarzeń, które spowodowały skazanie. Obok nich zamieszcza fotografie skazanych oraz ich oprawców. Różnorodna i liczna bibliografia, na którą składają się źródła archiwalne, prasa, dokumenty drukowane, wspomnienia i opracowania, świadczy o jego dociekliwości i odpowiedzialności. Podejmuje bowiem temat niełatwy, temat drażliwy, dotąd nieznan, a jednak tkwiący w świadomości Polaków, szczególnie tych, którzy w latach stalinizmu stracili swoich bliskich, skazanych przez „kainowskich” sędziów. Autor skupia się na faktach, faktach poświadczanych dokumentami, nie podejmuje modnych w naszych czasach pochopnych ocen czy zbyt łatwo nam przychodzących uogólnień tamtych tragicznych zdarzeń, zachowuje dystans i dzięki temu praca jest rzeczową prezentacją materiału opartego na dokumentach szczegółowo przeanalizowanych. Jej dopełnieniem są tabele ukazujące skazania w trybie doraźnym, działalność WSR w Bydgoszczy, statystykę kar, decyzje prezydenta Bolesława Bieruta i Rady Państwa wobec osób skazanych na karę śmierci przez sądy wojskowe, listy osób straconych w więzieniach regionu, skazanych przez WSR w Bydgoszczy, Sąd Okręgu Wojskowego II, Wojskowy Sąd Okręgowy w Poznaniu na sesjach wyjazd-

wych na terenie województwa pomorskiego. Autor przedstawił w nich skazanych na śmierć według: podziału wiekowego, wykształcenia, struktury zawodowej oraz skazanych w poszczególnych latach. Jestem przekonany, że publikacja na pewno będzie ciekawą lekturą, zarówno dla historyków-profesjonalistów, zajmujących się wyżej wymienionym problemem, jak i dla osób interesujących się historią, chcących poznać najnowszą historię Polski.